

บทที่ 3

วิวัฒนาการของการทำรุ่มบ่อสร้าง

ในบทนี้จะเป็นการนำผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการสัมภาษณ์ การสังเกตและการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องนำมารวบรวมข้อมูลเพื่อให้ทราบถึงบริบทของหมู่บ้านบ่อสร้างในอดีตและสภาพของหมู่บ้านในปัจจุบันทั้งนี้เพื่อให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลง และนำเสนอรูปแบบและวิธีการทำรุ่มในอดีตและปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลงการผลิตที่เกิดขึ้นดังนี้

3.1 บริบททางประวัติศาสตร์ของพื้นที่

3.1.1 หมู่บ้านบ่อสร้างในอดีต

หมู่บ้านบ่อสร้างเป็นหมู่บ้านเก่าแก่อายุประมาณ 200 ปี เป็นที่อยู่อาศัยของชาวเชื้อชาติลาวและชาวไทยใหญ่ ที่ประกอบอาชีพหลักคือการทำนาและการทำรุ่มพื้นเมืองเพื่อจำหน่ายแต่เดิมลักษณะพื้นที่เป็นทุ่งนาและป่า ถนนเป็นทางเกวียนหรือทางเท้าไว้สำหรับเดินทางติดต่อซื้อขายระหว่างหมู่บ้าน ในอดีตพื้นที่เดิมของหมู่บ้านบ่อสร้างนั้นประสบปัญหาเกี่ยวกับเรื่องน้ำในการเพาะปลูกและบริโภคชาวบ้านจึงรวมกลุ่มกันขุดสร้างบ่อน้ำของหมู่บ้านบ่อสร้างขึ้นเรียกชื่อว่าบ่อน้ำสร้างจึงเป็นที่มาของชื่อบ้านบ่อสร้างปัจจุบันบ่อน้ำนี้ยังคงตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 55 และยังคงใช้ประโยชน์ได้เช่นเดิมและในช่วงที่หมู่บ้านบ่อสร้างเริ่มมีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยวชาวบ้านจึงได้ร่วมกันบริจาคเงินขุดบ่อน้ำใหม่ขึ้นที่วัดบ่อสร้างเนื่องจากบ่อเดิมตั้งอยู่ในพื้นที่ส่วนบุคคลและบ่อที่สร้างใหม่จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้านแทนบ่อเดิม (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2525)

ในอดีตนั้นจุดศูนย์กลางของหมู่บ้านจะอยู่ที่บริเวณตลาดบ่อสร้างในปัจจุบันนี้ ส่วนทางเข้าหมู่บ้านบริเวณทางแยกบ่อสร้างในปัจจุบันในอดีตเป็นบริเวณไร่นาจากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในหมู่บ้าน นางพรรณิ ใจจ้อย ได้ให้ข้อมูลว่า

“.....บ้านเรือนในสมัยก่อนจะตั้งห่างจากทางเข้าหมู่บ้านประมาณ 200 เมตร สิ่งปลูกสร้างต่างๆ ยังไม่มีตอมแรกๆ จะมีประมาณ 80-90 หลังคาเรือน ลักษณะของบ้านส่วนมากเป็นบ้านขนาดเล็กหลังเดี่ยว ที่เรียกกันว่า เรือนผูก จะมีขนาดเล็ก มีห้องนอนเดี่ยว มีห้องโถงไว้รับแขกและห้องครัวขนาดเล็ก ด้านบนเป็นหลังคาที่ทำด้วยไม้ไผ่ ส่วนใหญ่หลังคามุงด้วยจาก ฟางข้าว และใบตองตึง ต่อมาก็มียี่บ้านไม้หลังคาเป็นดินขอ บ้านเหล่านี้มักปลูกไถ่กันโดยไม่มีขอบเขต ลานบ้านจะกว้างซึ่งใช้เป็นบริเวณกว้างซึ่งใช้เป็นยุ้งฉางหรือเป็นที่นั่งทำรุ่ม ส่วนหลังบ้านก็จะใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์เพื่อใช้งานและเลี้ยงเพื่อนำมาประกอบอาหาร” (11 ธันวาคม 2547)

ส่วน นายอุดมศักดิ์ กำปน ผู้สูงอายุอีกท่านที่พื้นเพเป็นคนบ่อสร้างเล่าให้ฟังว่า

“.....ถนนเมื่อก่อนก็มีแต่เป็นทางเกวียนจะ ไปไหนมาไหนก็ต้องเดินกันเป็นวันๆ หน้าแล้ง ก็จะเป็นฝุ่น ถ้าหน้าฝนก็จะกลายเป็นโคลน ชาวบ้านเค้าถึงไม่ชอบปลูกบ้านอยู่ใกล้ถนน ต่อมาเมื่อ หมู่บ้านเริ่มมีชื่อเสียงจากการทำรม ทางราชการก็ได้มาตัดถนนในหมู่บ้านให้กลายเป็นถนนลาดยาง ชาวบ้านก็เลยเริ่มที่จะมาปลูกบ้านอยู่ริมถนนในช่วงนี้เอง ภายหลังจากนี้บริเวณที่นาของหมู่บ้านก็ ถูกซื้อไปปลูกบ้านบ้าง ทำร้านค้าบ้าง ส่วนมากก็จะสร้างกันริมถนนที่ลาดยาง.....”
(14 ธันวาคม 2547)

3.1.2 เศรษฐกิจของบ้านบ่อสร้างในอดีต

จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ นายอุดมศักดิ์ กำปนและนางพรรณิ ใจจ้อย ทำให้ทราบว่าในอดีต การประกอบอาชีพชาวบ้านจะเกี่ยวกับการเกษตรและจะสามารถเพาะปลูกได้เฉพาะการทำนา ตามฤดูกาลในฤดูฝนเท่านั้น และเมื่อชาวบ้านว่างเว้นจากการทำนา ชาวบ้านจึงได้ทำการผลิตร่ม พื้นเมืองเพื่อใช้งานและเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง โดยในอดีตนั้นชาวบ้านมีการใช้จ่ายแบบสังคม ชนบททั่วไปไม่มีการแข่งขันทางการค้าขายอยู่กันแบบอาศัยซึ่งกันและกัน แต่เนื่องจากปัจจุบัน กระแสการพัฒนาในหลายด้าน ได้แผ่เข้าสู่ชุมชนและมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตและวิถีชีวิตของ ชาวบ้าน งานอาชีพของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปจากอาชีพภาคเกษตรกรรมและการผลิตร่มกระดาษ สาทที่เป็นอาชีพเสริมของแต่ละครัวเรือนได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การประกอบอาชีพที่หลากหลายขึ้น เช่น การค้าขาย การประกอบอาชีพรับจ้างและการทำงานภายนอกท้องถิ่น

การที่หมู่บ้านบ่อสร้างมีระยะทางห่างจากอำเภอเมืองไม่มากนักและเป็นหมู่บ้านที่ปัจจุบันมี การคมนาคมที่สะดวกสบายเชื่อมต่อได้หลายเส้นทางและยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวและจากการ สอบถามร้านค้าต่างๆ ทำให้ทราบว่าราคาที่ดินของหมู่บ้านบ่อสร้างมีราคาสูงมากราคาไร่ละ ประมาณ 15 ล้านบาทตามราคาประเมินของสำนักงานที่ดินและยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง น่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านดั้งเดิมขายที่ดินของตนเพื่อนำเงินไปซื้อที่ดินเป็นที่อาศัยในแหล่ง อื่นและนำเงินส่วนที่เหลือไปใช้จ่ายในสิ่งที่ต้องการ ดังนั้นสภาพปัจจุบันของบ้านบ่อสร้างจึงมีผู้คน หลากหลายทั้งผู้ที่อยู่อาศัยดั้งเดิมและผู้ที่ย้ายถิ่นฐานมาจากถิ่นอื่น

3.2 บริบททางกายภาพในปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ลักษณะที่ตั้ง

หมู่บ้านบ่อสร้างตั้งอยู่ในหมู่ที่ 3 เขตเทศบาลตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัด เชียงใหม่ ที่ตั้งของหมู่บ้านห่างจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันออก ประมาณ 9 กิโลเมตร และห่างจากตัวอำเภอสันกำแพง ประมาณ 4 กิโลเมตร ตามเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1006

(ถนนสายเชียงใหม่ - สันกำแพง) หมู่บ้านบ่อสร้างมีอาณาเขตประมาณ 1 ตารางกิโลเมตร หรือพื้นที่ประมาณ 665 ไร่ ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อด้านต่างๆ คือ ทิศเหนือติดต่อกับหมู่บ้านบวกเปิด ทิศใต้ติดต่อกับบ้านหนองไถ่ ทิศตะวันออกติดต่อกับบ้านต้นผึ้ง ทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านต้นเปา

หมู่บ้านบ่อสร้างตั้งอยู่ในเขตการปกครองส่วนท้องถิ่นของเทศบาลตำบลต้นเปาซึ่งเทศบาลต้นเปามีเขตการปกครองครอบคลุมพื้นที่ จำนวน 10 หมู่บ้าน คือ บ้านต้นเปา บ้านหนองไถ่ บ้านบ่อสร้าง บ้านบวกเปิด บ้านสันพระเจ้างาม บ้านต้นผึ้ง บ้านสันมะสกฟ้า บ้านสันป่าคำ บ้านแม่โสม บ้านสันช้างมูบ

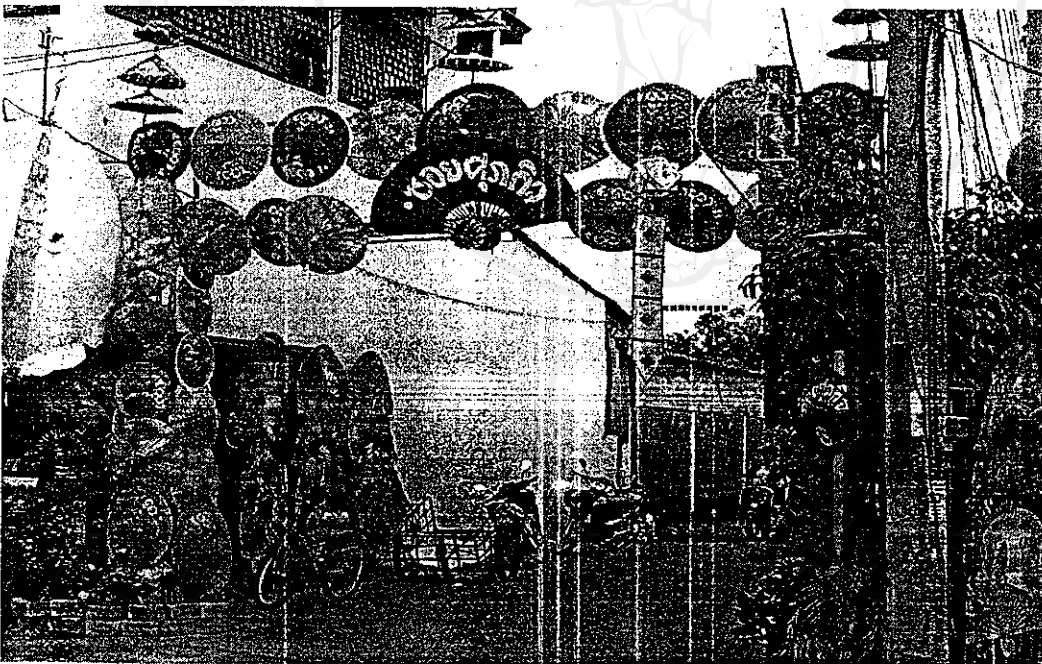
หมู่บ้านบ่อสร้าง มีประชากรทั้งหมด 2,182 คน เป็นเพศชาย 1,002 คน เป็นเพศหญิง 1,180 คน จำนวนครัวเรือน 1,076 ครัวเรือน (งานทะเบียนและบัตรเทศบาลตำบลต้นเปา, 30 พ.ย. 2547) หมู่บ้านบ่อสร้างในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในทุกด้านโดยในปัจจุบันมีสถานประกอบการด้านพาณิชยกรรมต่างๆ เช่น สถานบริการน้ำมัน 2 แห่ง ตลาดสด 2 แห่ง คือตลาดอู๊ยทา และตลาดบ่อสร้าง นอกจากนั้นยังมีร้านค้าทั่วไปอีก 260 แห่ง เศรษฐกิจของบ้านบ่อสร้างเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วโดยจะเห็นได้จากการมีโรงแรมเกิดขึ้น 2 แห่ง เพื่อเป็นการรองรับนักท่องเที่ยวและนักธุรกิจที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับทางหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังมีการตั้งธนาคารพาณิชย์ขึ้นในหมู่บ้านเพื่อรองรับการขยายตัวทางการเงินถึง 4 แห่ง ได้แก่ ธนาคารกสิกรไทย ธนาคารกรุงไทย ธนาคารกรุงเทพ ธนาคารไทยพาณิชย์

ภาพที่ 1 หมู่บ้านบ่อสร้างในปัจจุบัน

ภาพที่ 2 ร้านขายของที่ระลึกในหมู่บ้านปอสร้าง

ภาพที่ 3 การตกแต่งของชุมชนภายในหมู่บ้านเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว

3.3 เทคนิคและวิธีการในการทำร่มกระดาษ และร่ม ในอดีต-ปัจจุบัน

การผลิตหัตถกรรมร่มกระดาษ (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2536)

การผลิตหัตถกรรมร่มปอสร้างผู้วิจัยจะจำแนกการผลิตออกเป็นส่วนต่างๆ ดังนี้

3.3.1 ประวัติความเป็นมาของกระดาษ

- 3.3.2 กรรมวิธีการผลิตกระดาษสา
- 3.3.3 ประวัติการผลิตกระดาษสาของบ้านบ่อสร้าง
- 3.3.4 กรรมวิธีการผลิตกระดาษสา
- 3.3.5 วิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงการผลิตกระดาษสาพื้นเมือง

3.3.1 ประวัติความเป็นมาของกระดาษสา

ประเทศจีนนับได้ว่าเป็นแหล่งกำเนิดการผลิตกระดาษชนิดต่างๆ จีนได้ผลิตกระดาษขึ้นมาใช้เมื่อประมาณสองพันกว่าปีมาแล้วในอดีตรัฐมาร์โค โปโล (Marco Polo) ได้บันทึกข้อสังเกตว่า ชาวจีนได้ใช้ธนบัตรที่ทำด้วยกระดาษสาและมีการบันทึกว่าชาวจีนนิยมใช้กระดาษสาที่ผลิตจากเปลือกไม้ที่มีชื่อว่า *Morus alba* นอกจากนี้ในหนังสือประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิงได้ระบุว่าจีนนิยมใช้กระดาษสาที่ผลิตจากใบ "Sang jang" ทำธนบัตรซึ่งมีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 12" x 6" สีเขียวและจากการที่จีนใช้กระดาษสาทำประโยชน์ต่างๆ มากมายในชีวิตประจำวันคงเป็นเพราะว่ากระดาษสามีความเหนียวและทนทาน การผลิตกระดาษสาที่มีความหนาขนาดต่างๆ จะมีคุณภาพต่างกัน สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น ผงแป้งกั้นห้อง ผงแป้งบ้าน เสื้อผ้า และสมุดบันทึก ประวัติศาสตร์ชาวไทยภาคเหนือผลิตกระดาษสาจากเปลือกไม้ที่เป็นพืชในตระกูล Maraceae ซึ่งเป็นตระกูลเดียวกับหม่อน มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Broussonetia papyrifera* Vent ซึ่งมีแหล่งกำเนิดอยู่ในประเทศจีน คาบสมุทระเกาหลีและแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จัดเป็นไม้พุ่มยืนต้นขนาดกลาง สำหรับประเทศไทยปอสาจะขึ้นกระจายทุกภาคในป่าตามแหล่งต้นน้ำลำธารส่วนพันธุ์ที่พบในประเทศไทยมี 2 ชนิดคือ ชนิดต้นสีม่วง ซึ่งจะมีกิ่งและก้านใบเป็นสีม่วงหรือสีน้ำตาลคล้ำ และอีกชนิดคือ ชนิดต้นสีเขียวจะมีกิ่งก้านและใบเป็นสีเขียวแต่จะพบชนิดพันธุ์สีม่วงมากกว่า (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2536)

กระดาษสา (Mulberry paper) เป็นกระดาษที่ในอดีตชาวบ้านทางภาคเหนือจะผลิตด้วยมือเข้าใจว่าวิธีการทำกระดาษถูกเผยแพร่เข้ามาพร้อมกับพระพุทธศาสนาจากประเทศจีนเพื่อใช้บันทึกคำสั่งสอนและอาจเป็นด้วยเหตุนี้การใช้กระดาษสาของชาวพื้นเมืองทางภาคเหนือจึงมักเกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมทางพุทธศาสนา กล่าวคือการตกแต่งถวายทานแทบทุกประเภทจะตกแต่งด้วยกระดาษสีต่างๆ ให้สวยงามหรืองานเทศกาลต่างๆ ของวัดพิธีกรรมต่างๆ ตั้งแต่พิธีแต่งงาน ฌาปนกิจจนถึงการบวงสรวงต่างๆ นอกจากนี้พระธรรมคำสอนต่างๆ ตลอดจนวรรณกรรมต่างๆ ในอดีตจำนวนมากบันทึกไว้ใน "พับ" กระดาษสาซึ่งยังคงมีและพบตามวัดวาอารามต่างๆ จนถึงปัจจุบันนี้ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าวัสดุที่ใช้เขียนบันทึกต่างๆ ของชาวภาคเหนือตั้งแต่โบราณกาล นอกเหนือจากการใช้ "ใบลาน" แล้วชาวพื้นเมืองยังนิยมใช้กระดาษสาชนิดหนา

ทำเป็น “พับ” บันทึกรื่องราวต่างๆ ด้วยอักษรพื้นเมืองนอกเหนือจากชาวพื้นเมืองทางภาคเหนือจะใช้กระดาษสาในการเขียนบันทึกข้อความในอดีตและตกแต่งในพิธีกรรมต่างๆ แล้วยังมีการใช้กระดาษสาทำร่มกระดาษมาช้านาน

3.3.2 กรรมวิธีการผลิตกระดาษสา

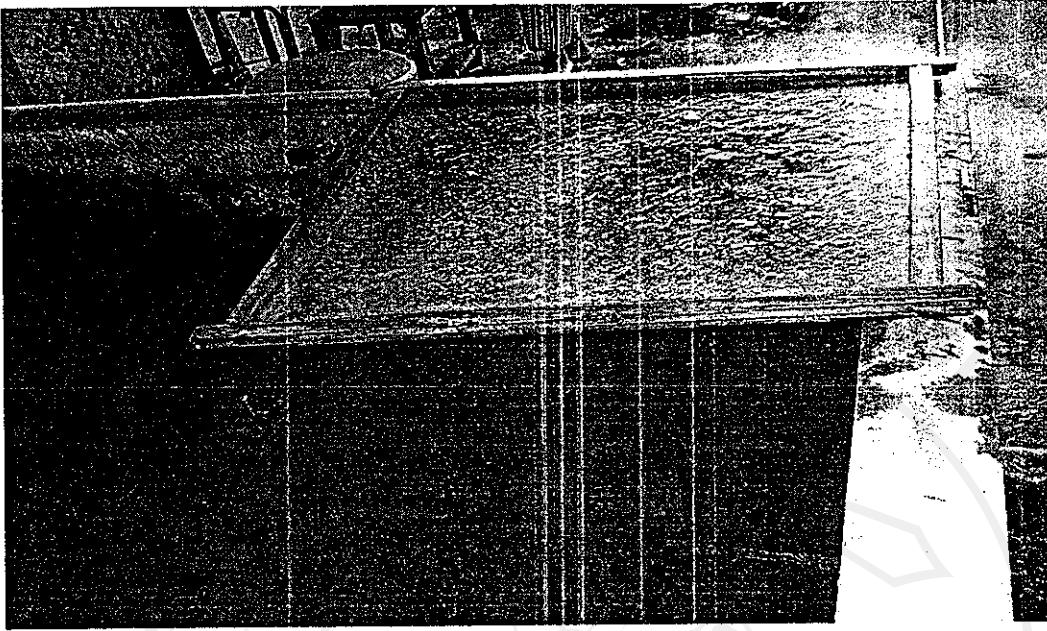
กระดาษสาถือเป็นวัสดุที่สำคัญอย่างยิ่งในการทำร่มพื้นเมืองในภาคเหนือยังคงวิธีการผลิตกระดาษจากต้นสาแบบโบราณอยู่โดยนิยมนำกระดาษสาไปใช้อย่างกว้างขวางและนอกจากจะใช้ทำร่มกระดาษแล้วยังสามารถนำไปย้อมสีต่างๆ เพื่อใช้ในการประดิษฐ์เป็นงานหัตถกรรมสวยงามได้หลากหลายชนิด วัตถุดิบที่ใช้ในการทำกระดาษสาคือต้นปอสาซึ่งในสมัยก่อนเคยมีอยู่โดยทั่วไปในเขตอำเภอสันกำแพง แต่ในปัจจุบันต้องสั่งซื้อมาจากแถบอำเภอเชียงดาวหรือทางจังหวัดเชียงราย เพราะสภาพแวดล้อมยังเอื้ออำนวยให้มีปอสาขึ้นอยู่มาก

เครื่องมือที่ใช้ในการผลิตกระดาษสา มีดังต่อไปนี้

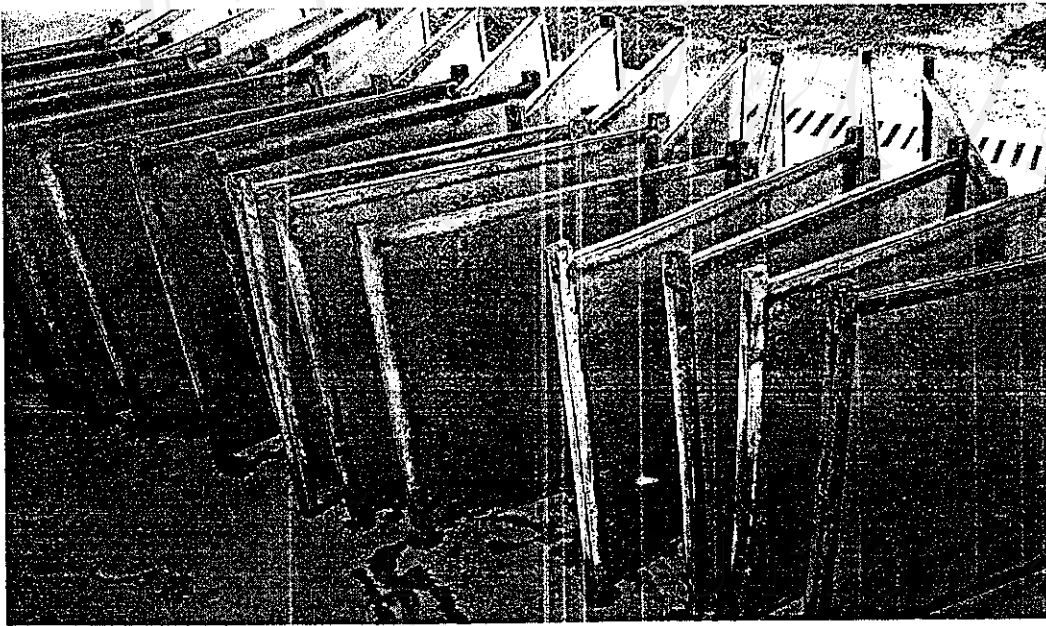
1. ถังต้ม ส่วนมากนิยมใช้ถังใส่น้ำมันขนาดใหญ่เพื่อไว้ใช้ต้มและล้างปอสาที่ต้มไว้แล้ว
2. เครื่องตี ในสมัยก่อนจะใช้เขียงไม้หรือคอกซุงเป็นฐานและใช้ก้อนไม้ผลัดกันตีปอสาที่ต้มและล้างน้ำแล้วเพื่อให้เนื้อเปื่อยยุ่ย แต่ปัจจุบันจะใช้เครื่องจักรแทนในการตีปอสา
3. ตะแกรงลวด เป็นตะแกรงไม้ซึ่งลวดแบบที่นำมาใช้ทำมุ้งลวดมีขนาดต่างๆ ซึ่งจะต้องใช้ตะแกรงลวดนี้เป็นจำนวนมากเพราะตะแกรง 1 อันจะใช้สำหรับกระดาษ 1 แผ่น

วิธีการทำกระดาษสา

นำเปลือกต้นสามาแช่น้ำทิ้งไว้ราว 6-8 ชั่วโมง จากนั้นจึงนำเปลือกที่นำไปต้มรวมกับขี้เถ้าหรือโซดาไฟอีกราว 4-6 ชั่วโมงจนกระทั่งเปื่อยยุ่ยดีแล้วจึงนำไปแช่คลอรีนโดยแช่ไว้ 6-8 ชั่วโมง จากนั้นจึงนำมาทุบให้เส้นใยสาขุ่นมากขึ้นอุปกรณ์ที่ต้องใช้คือแท่นไม้และก้อนไม้ซึ่งใหญ่และหนักพอสมควร ทุบเป็นจังหวะสม่ำเสมอไปเรื่อยๆ อีกประมาณครึ่งชั่วโมง จึงนำเปลือกสาที่ขุ่นเต็มที่แล้วไปแช่ในถังใช้ไม้คนให้เนื้อสากระจายให้ทั่วแล้วใช้ตะแกรงมุ้งลวดขนาดเท่าแผ่นกระดาษที่ต้องการตักเยื่อเปลือกสาในถังแล้วเอาขึ้นมาตากแดดให้แห้ง เมื่อแห้งดีแล้วจึงลอกเยื่อกระดาษออกจะได้กระดาษสาเป็นแผ่นๆ ตามขนาดที่ต้องการซึ่งตามปกติสีของกระดาษสาจะเป็นสีขาวขุ่นหากต้องการกระดาษสาที่เป็นสี สามารถทำได้โดยการใส่สีย้อมลงไปจนถึงน้ำ ก่อนที่จะใช้ตะแกรงตักเยื่อกระดาษขึ้นมาตาก

ภาพที่ 4 กรรมวิธีการทำกระดาษสา

ภาพที่ 5 เฟรมกระดาษสา

3.3.3 ประวัติการผลิตร่มบ่อสร้าง

ที่มาของการทำร่มบ่อสร้างที่ทำกันมาหลายชั่วอายุคนได้มีการเล่ากันต่อๆ มาจากผู้สูงอายุในหมู่บ้านโดยมีการเล่าที่มาของการทำร่มในหมู่บ้านออกเป็น 2 เรื่องด้วยกัน เรื่องแรกเป็นเรื่องเล่าที่ว่า การทำร่มพื้นเมืองเข้ามาสู่ชุมชนบ่อสร้างโดยพระภิกษุชื่อ อินตา ซึ่งเป็นพระพุทธรูปไปตามที่ต่างๆ และได้นำร่มที่ได้รับการถวายจากประเทศพม่ามาปักกกลดที่หมู่บ้านบ่อสร้างบังเอิญมีลมพายุพัดแรงทำให้กกลดเสียหายใช้การไม่ได้จึงมีชายชราคนหนึ่งชื่อนายเผือกเป็นชาวบ้านบ่อสร้างได้

ซ่อมมรดกให้ แล้วจากนั้นจึงได้นำรูปแบบการทำกลดมาดัดแปลงทำเป็นร่มใช้ในภายหลัง และยังได้มีการนำร่มที่ทำมาเป็นแบบอย่างให้ชาวบ้านเรียนรู้และฝึกหัดการทำร่ม ซึ่งในครั้งแรกงานร่มพื้นเมืองจึงเกิดจากวัดด้วยความร่วมแรงระหว่างพระกับชาวบ้านและสืบทอดต่อเรื่อยมาและอีกเรื่องหนึ่งเป็นการเล่ากันต่อๆ มาว่าการทำร่มของบ้านบ่อสร้างได้สืบต่อมาจากบรรพบุรุษซึ่งสืบเชื้อสายชาวลาวและชาวไทใหญ่ที่อพยพตามภวการณ์ของสงครามเรื่อยมาและเมื่ออพยพมาอยู่ที่บ้านบ่อสร้างก็ได้นำเอาความรู้ด้านการผลิตร่มพื้นเมืองมาด้วยและยึดการทำร่มเป็นอาชีพหารายได้และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นต่อมาเรื่อยๆ จนปัจจุบัน แต่ก็ไม่มีหลักฐานใดๆ มีเพียงเรื่องราวที่มาจากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในหมู่บ้านเท่านั้นจึงไม่เป็นที่ยืนยันแน่ชัดจากตำนานทั้ง 2 เรื่องว่าเรื่องใดเป็นประวัติที่แท้จริงและก็ยังคงหาข้อยุติไม่ได้แต่ได้มีการคาดเดาจากผู้ผลิตรุ่นหลังว่าการทำร่มพื้นเมืองน่าจะเป็นการสืบทอดมาจากไทใหญ่หรือพม่าและอาจได้รับอิทธิพลและรูปแบบการผลิตมาจากทางประเทศจีนก็เป็นได้ (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2536)

ร่มบ่อสร้างแต่เดิมนั้นทำจากโครงไม้ไผ่ใช้กระดาษสาเป็นพื้นร่มแล้วใช้สีเพียง 2 สี คือสีดำและสีแดงซึ่งใช้พวกเปลือกไม้ ดินแดง และเขม่าไฟผสมยางไม้มาข้อมทา ร่มที่ทำขึ้นชาวบ้านจะเอาไปถวายเป็นวัดในเทศกาลงานบุญถ้าทำมากๆ ก็จะหาบเข้าไปขายในตัวเมืองจนมีการส่งเสริมการผลิตกันอย่างจริงจังจึงเพิ่มการวาดลวดลายสีลงบนพื้นร่ม ร่มบ่อสร้างจึงกลายเป็นที่นิยมแพร่หลายถ้าพูดถึงบ่อสร้างก็ต้องนึกถึงร่มโครงไม้ไผ่ที่วาดลวดลายสีสดใสลงบนพื้นกระดาษสา แต่ที่บ้านบ่อสร้างเองไม่ได้ทำอุปกรณ์ในการทำร่มทั้งหมดเพราะจะมีหมู่บ้านใกล้เคียงทำวัสดุต่างๆ เช่นกระดาษสาจะทำที่หมู่บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง คำม่อมจะทำที่ บ้านแม่ฮ้อยเงิน อำเภอสันกำแพงซึ่งร่มหรือโครงร่มทำที่บ้านต้นแหวน อำเภอสันกำแพง แล้วสุดท้ายวัสดุอุปกรณ์ในการทำทุกชิ้นจะส่งมารวมกันที่บ้านบ่อสร้างแล้วประกอบเป็นร่มจนสำเร็จชิ้นสุดท้ายที่นี้ซึ่งในอดีตจะทำกันที่ใต้ถุนบ้านที่เปิดโล่งหลังจากว่างงานในนาหรืองานอื่นๆ แล้ว ต่อมาเมื่อร่มโครงเหล็ก ที่ปิดด้วยพื้นที่เป็นพลาสติกเข้ามาตีตลาดร่มบ่อสร้าง เพราะทนทานและใช้ได้นานกว่าและสะดวกในการรักษาพกพาได้ง่ายกว่า ทำให้ร่มบ่อสร้างได้รับความนิยมน้อยลงเรื่อยๆ จนทำให้ชาวบ้านที่เคยทำร่มต้องหันไปหาอาชีพอื่นกันเกือบหมด ในช่วงเวลานี้เองที่มีผู้ตั้งศูนย์หัตถกรรมการทำร่มที่บ่อสร้าง จนกลายเป็นแหล่งผลิตร่มกระดาษขนาดใหญ่รับผลิตและจำหน่ายทั้งปลีกและส่งจนทำให้ร่มบ่อสร้างเป็นที่สนใจขึ้นมาใหม่ กลายเป็นสินค้าที่ระลึกซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการมาเยือนเชียงใหม่ได้ และต่อมาจึงก่อให้เกิดศูนย์หัตถกรรมการทำร่มที่บ่อสร้างขึ้นอีกมากมายหลายแห่งและถนนสายเชียงใหม่-สันกำแพงจึงกลายเป็นถนนที่นักท่องเที่ยวต้องแวะชม

ศูนย์หัตถกรรมร่มบ่อสร้างส่วนมากจะมีการว่าจ้างคนงานมาทำงานประจำเพื่อผลิตร่มและหัตถกรรมอื่นๆ ซึ่งนับเป็นการเปลี่ยนแปลงการผลิตในยุคแรกจากเดิมที่มีการผลิตกันภายใน

ครัวเรือนช่างทำร่มก็จะทำงานในโรงเรือนรอบๆ ถือเป็น การสาธิตการผลิตร่มให้นักท่องเที่ยวได้ชมไปด้วยในตัว ที่น่าชมมากที่สุดคือการสาธิตการวาดลวดลายลงบนร่ม โดยช่างผู้ชำนาญที่ระบายพู่กันไม่กี่ครั้งก็ได้ภาพที่สวยงามน่าชม แต่ก็ยังมีคนงานอีกส่วนหนึ่งที่ทำร่มอยู่ที่บ้าน โดยไปรับวัสดุอุปกรณ์มาจากศูนย์หัตถกรรมหรือร้านค้าแล้วทำส่งแต่ก็ยังคงเอกลักษณ์เดิมคือ แต่ละบ้านจะไม่ทำร่มที่เดียวหมดแต่จะรับมาทำเฉพาะขั้นตอน เช่นรับปีดกระดาษร่ม หรือรับทำโครงร่ม ก็จะทำกันแต่อย่างเดียว แม้ว่าจะเป็นสินค้าขายดีให้กับนักท่องเที่ยวและเป็นสินค้าส่งออกแต่น่าเห็นใจคนทำร่มที่บ่อสร้างไม่น้อยในเรื่องค่าแรงเพราะจะได้ค่าแรงน้อยวันละประมาณ 120 บาท ทั้งที่อยู่ไม่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ เมืองที่มีค่าครองชีพสูงแห่งหนึ่งจึงมองเห็นได้ว่า ทั้งสภาพแวดล้อมและปัญหาการดำเนินชีวิตของชาวบ่อสร้างจะต้องมีผลกระทบอย่างแน่นอน

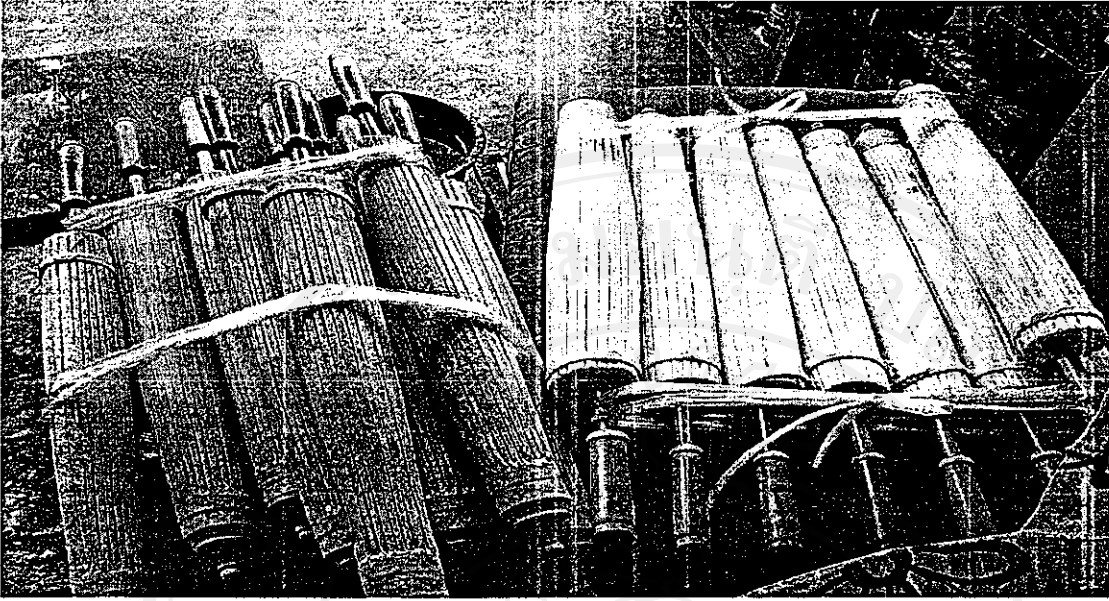
นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือนจังหวัดเชียงใหม่มักจะมีของที่ระลึกติดมือกลับบ้านไปด้วย ในจำนวนนั้นจะขาดร่มที่ประดิษฐ์จากไม้ไผ่และกระดาษสาจากบ้านบ่อสร้างไปไม่ได้ แม้ยุคสมัยจะเปลี่ยนไปความนิยมใช้สอยร่มกระดาษสาจะไม่มีอีกแล้วแต่น้ำที่ของร่มบ่อสร้างได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นของที่ระลึกสำหรับผู้มาเที่ยวเชียงใหม่รักษาความเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ให้คงอยู่ได้จนทุกวันนี้

3.3.4 กรรมวิธีการผลิตร่มจากกระดาษสาของบ้านบ่อสร้าง

รูปแบบของร่ม

ร่มเป็นงานประณีตศิลป์ที่ต้องการความละเอียดและค่อนข้างจะซับซ้อนในหลายขั้นตอนของการผลิตอีกทั้งร่มยังมีหลายประเภทซึ่งทำจากวัสดุที่ที่มีความแตกต่างกันแต่ยังมีความคล้ายกัน ในหลายส่วนทั้งนี้สามารถแยกร่มออกเป็น 3 ประเภทคือ

1) **ร่มกระดาษสาแบบโบราณ** มีลักษณะคือ ทำจากกระดาษสาเคลือบด้วยสีฝุ่นผสมกับน้ำมันมะพร้าวเป็นสีแดงเป็นส่วนมากหรือในระยะต่อมามีการใช้สีน้ำมันสีต่างๆ มาทาเคลือบเช่นสีแดง เขียว เหลือง น้ำเงิน ฯลฯ และจะมีลักษณะเด่นคือจะตกแต่งบริเวณก้านร่มด้านบนด้วย สีดำที่เรียกว่า การกักสันร่ม ฉะนั้นร่มประเภทนี้จึงมีพื้นสีต่างๆ แต่โดยส่วนมากคือสีแดงและมีเส้นสีดำตกแต่งเป็นลวดลายซี่ ปัจจุบันร่มแบบ โบราณประเภทนี้จะหาได้ยาก เพราะกรรมวิธีการผลิตจะซับซ้อน แม้กระทั่งในส่วนของซี่โครงร่มก็จะมีการตกแต่งลวดลายอย่างสวยงาม ร่มประเภทนี้จะมี ความทนทานในการใช้งานทั้งยังเป็นที่ยอดนิยมสำหรับการป้องกันแดดหรือฝนขนาดของร่มประเภทนี้คือ 10 ” หรือ 20 ” ร่มโบราณนี้เป็นร่มที่ผลิตในระยะแรกเริ่ม

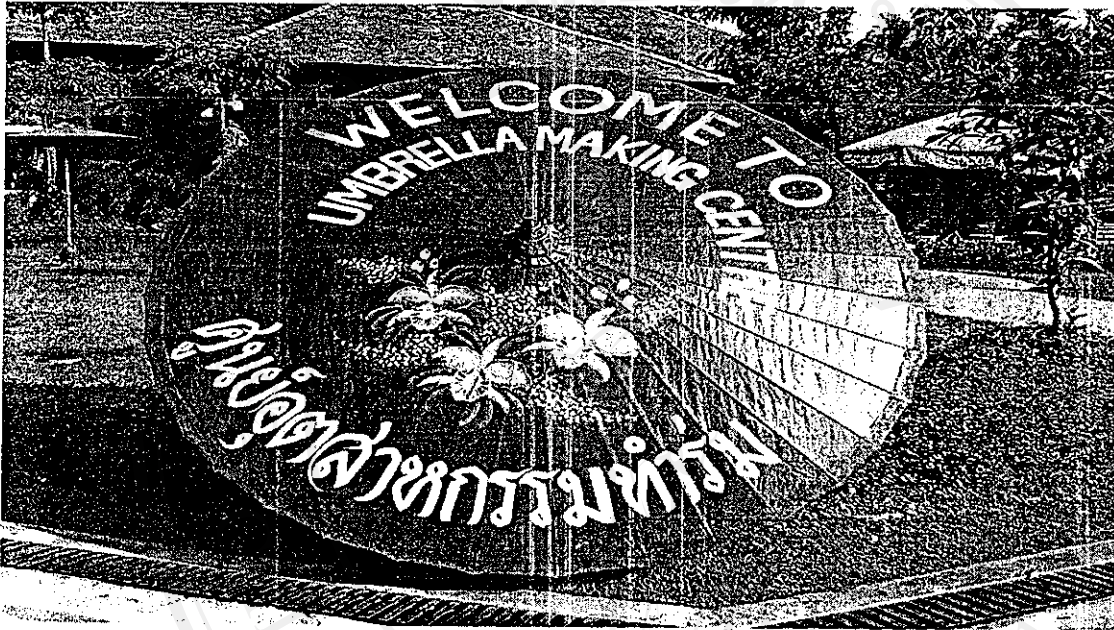
ภาพที่ 6 ร่มกระดาศาแบบโบราณ

2) **ร่มกระดาศาจีน** มีลักษณะคือ ทำจากกระดาศาพิมพ์ลวดลายแบบจีน เช่น ลายมังกร หรือ ลายต้นไผ่ นำมาตกแต่งหุ้มด้านบนแทนกระดาศาและนำไปตกแต่งสีน้ำตาลตามลวดลายเพื่อความสวยงามร่มประเภทนี้สามารถใช้เพื่อป้องกันแดดกันฝนได้แต่จะมีความทนทานน้อยกว่าร่มกระดาศาแบบโบราณ ขนาด 16 ” 18 ” 20 ” 30 ” และ 35 ” นิ้ว ร่มประเภทนี้ได้เข้าสู่กระบวนการผลิตของชุมชนเมื่อประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมามีจะนิยมส่งเป็นสินค้าออกไปยังต่างประเทศ

ภาพที่ 7 ร่มกระดาศาจีน

3) **ร่มผ้าแพรหรือผ้าต่วน** มีลักษณะคือเป็น ร่มที่หุ้มด้วยผ้าแพรหรือผ้าต่วนสีสันต่างๆ แต่งระบายชายโดยรอบด้วยผ้าไหมพุ่มแบบญี่ปุ่นและนำไปวาดตกแต่งลวดลาย สีสันและรูปแบบของร่มประเภทนี้จะมีความสวยงามสะดูตา แต่ความทนทานจะน้อยจะใช้เพียงป้องกันแสงแดดเท่านั้น ร่มประเภทนี้มีหลายขนาด เช่น 5 " 10 " 12 " 14 " 16 " 18 " 20 " 35 " และ 40 " นิ้ว มักนิยมผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นของที่ระลึก

ภาพที่ 8 ร่มผ้าต่วน ขนาด 40 นิ้ว

กรรมวิธีการผลิต

ร่มกระดาษสาของเมืองเหนือ มีส่วนประกอบมากมายหลายอย่าง ชิ้นส่วนเล็กๆ น้อยๆ เหล่านี้ผ่านกระบวนการคิดค้นมาเป็นเวลายาวนานกลายเป็นกลไกอย่างง่าย ๆ ที่น่าทึ่งซึ่งต้องอาศัยฝีมือและความชำนาญเท่านั้นจึงจะกลายเป็นร่มกันแดดกันฝนที่เห็นได้ และการทำร่มกระดาษสา มีวิวัฒนาการเป็นลำดับขั้นเรื่อยๆ มาจนเกิดเป็นร่มประเภทต่างๆ หากแต่ในส่วนของกรรมวิธีการผลิต ร่มประเภทต่างๆ นั้นจะมีองค์ประกอบและกรรมวิธีการผลิตที่คล้ายๆ กัน โดยผู้วิจัยจะแบ่งการอธิบายการทำร่มเป็นขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

ส่วนประกอบที่สำคัญของร่มกระดาษสา มีดังต่อไปนี้

1) หัวร่ม หรือที่ทางภาคกลางเรียกว่า “กำพู่” เป็นส่วนที่อยู่ด้านบนสุดของคันร่ม ทำด้วยไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้โมกมัน ไม้ส้มเห็ด ไม้ซ้อ ไม้ตะแบก และไม้เนื้ออ่อนชนิดต่างๆ เพราะเมื่อนำมาใช้แล้วเวลาแห้งจะไม่หดตัวมากนักและยังสะดวกต่อการกลึงและการผ่าร่องซี่อีกด้วย

2) ตั้ร่ม เป็นส่วนที่อยู่ด้านล่างประกอบด้วยซี่ร่มสันลักษณะเดียวกับหัวร่ม

3) ซี่ร่ม เป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่สุดของคันร่มแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ซี่ร่มสั้นและซี่ร่มยาวโดยซี่ร่มสั้นจะเป็นส่วนที่อยู่ด้านในติดกับตุ้มร่ม เป็นตัวค้ำยันซี่ร่มยาวเป็นกลไกที่จะใช้สำหรับหุบหรือกางร่มโดยใช้เชือกร้อยมัดในระหว่างซี่ร่มประกอบกับหัวร่มนับเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่ใช้วิธีการอย่างง่าย ๆ ซี่ร่มจะทำจากไม้ไผ่เพราะสามารถนำมาใช้ตัดซอยเป็นซี่เล็กๆ ได้อย่างสะดวก

4) คันร่ม เป็นส่วนที่ใช้สำหรับถือ โดยที่ด้านบนใกล้กับตุ้มร่มซึ่งประกอบกับซี่ร่มสั้นจะมีการเจาะรูสำหรับใส่ลวดสลักเพื่อใช้ยึดให้ซี่ร่มไม่หุบเวลากางออกมาและเมื่อต้องการหุบร่มก็สามารถกดสลักลวดให้เข้าไปในก้านไม้ ตุ้มร่มจะรูกลงมา ร่มจึงเก็บได้อย่างสะดวก คันร่มมักจะทำด้วยไม้เนื้ออ่อนชนิดต่างๆ หรือใช้ไม้ไผ่ลำต้นขนาดเล็กก็ได้

5) กระจาษปัดร่ม เป็นส่วนสำคัญเพราะจะต้องใช้สำหรับกันแดดหรือกันฝน ในอดีตร่มจะปิดด้วยกระจาษตาแล้วนำไปเขียนลายแต่ร่มในปัจจุบันโดยทั่วไปนิยมทำจากผ้าไนลอนหรือพลาสติกเพราะทนทานใช้งานได้ดีกว่าร่มกระจาษตาซึ่งเป็นวัสดุที่นิยมใช้กันในยุคก่อนร่มกระจาษตาทุกวันนี้นอกจากจะมีประโยชน์ใช้สอยได้จริงๆ แล้วยังเป็นของที่ระลึกของแต่งงานสวยๆ งามๆ อีกด้วย

อุปกรณ์ในการประดิษฐ์ร่มกระจาษตา มีดังต่อไปนี้

- 1) ไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้ตะแบก, ไม้ส้มเห็ด, ไม้ซ้อ, ไม้โมกมัน เป็นต้น เพื่อนำมาใช้สำหรับการทำหัวร่มและตุ้มร่มหรือใช้ทำคันร่มก็ได้
- 2) ไม้ไผ่ นำมาใช้เพื่อทำซี่ร่มทั้งซี่ร่มยาวและซี่ร่มสั้นเนื้อไม้หนาไม่น้อยกว่า 0.5 ซม. ลักษณะของปล้องต้องยาวกว่า 2 ฟุต ก็จะต้องมีอายุมากกว่า 2 ปีขึ้นไปไม้เนื้ออ่อนนำมาใช้ไม่ได้ เพราะ ไม้เนื้ออ่อนเวลาแห้งแล้วเนื้อไม้จะหดตัวมากและตัวมอดยังชอบกินมากกว่าเนื้อไม้ไผ่ที่แก่แล้ว
- 3) กระจาษปัดร่มใช้กระจาษตา หรือในปัจจุบันนิยมใช้กระจาษห่อของสีน้ำตาลมาทดแทนกัน โดยมาก ควรใช้กระจาษที่มีเนื้อนิ่มไม่แข็งกระด้างและต้องหนาพอสมควรในกรณีที่ใช้กระจาษตาจึงต้องปิดกระจาษร่มหลายชั้นด้วยกัน
- 4) น้ำยางปัดร่ม ใช้ น้ำยางตะโกหรือน้ำยางมะค่า เพื่อปิดร่องหรือรูต่างๆ
- 5) น้ำมันทาร่มใช้ทาด้วยน้ำมันมะเมื่อหรือน้ำมันทั้งเพื่อกันน้ำ
- 6) สีทาร่ม สำหรับแต่งเติมสีสันให้สวยงามซึ่งถือว่าเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของร่มปอดสร้างจะใช้ทาด้วยสีน้ำมัน
- 7) น้ำมันผสมสี ใช้สีน้ำมันก๊าด
- 8) ด้าย ทำจากด้ายดิบหรือด้ายมันนำมากรอเป็นเส้นและตีควบเป็นเกลียวตามขนาดที่ต้องการใช้สำหรับร้อยประกอบส่วนต่างๆ ของร่ม

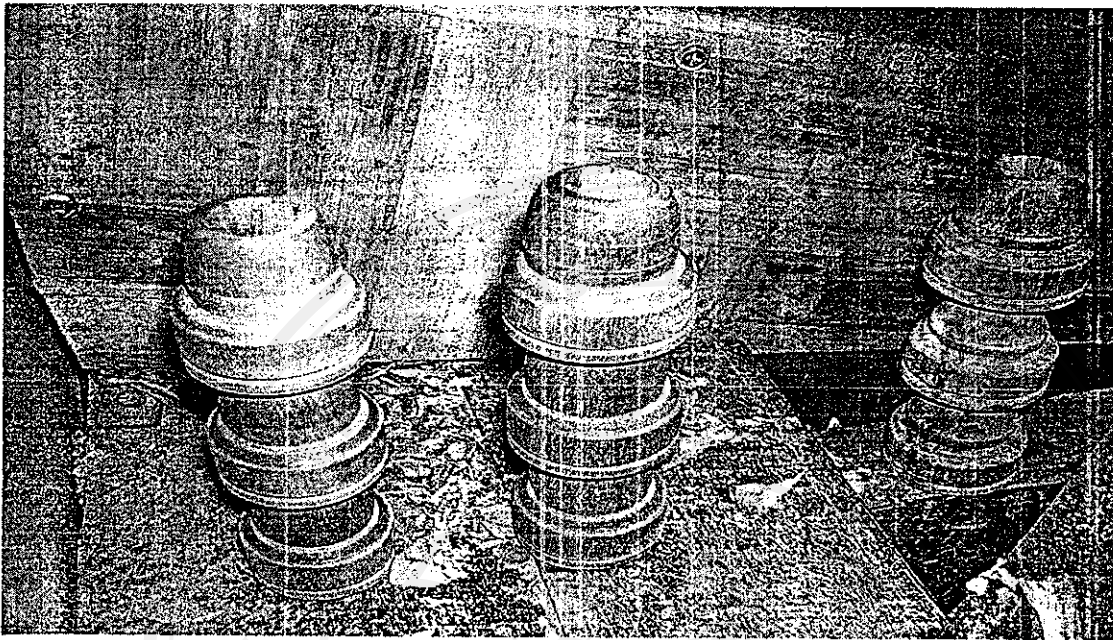
- 9) ปลอกสวมหัวร่วมใช้ใบลาน หรือใบตาลหรือกระดาษอย่างหนาก็ได้
- 10) หัวร่วมทำจากเส้นตอกไม้ไผ่ ขดเป็นวงกลมและพันด้วยกระดาษสาให้รอบ ชูหน้าข้างตะโกแล้วตากแดดให้แห้งใช้สำหรับมัดรวมเมื่อหุบแล้ว
- 11) มีด ใช้มีดขนาดตามถนัดมือสำหรับเหลาเปลือกไม้และคมของไม้ไผ่
- 12) เครื่องกลึงแบบใช้มอเตอร์หรือเครื่องกลึงไม้แบบโบราณก็ได้ใช้กลึงคันท่วมหัวร่วมและคันท่วม
- 13) สว่านใช้เจาะรูซี่ร่วม
- 14) เส้นหวายขนาดเล็ก ใช้สำหรับพันคันท่วมเพื่อเป็นที่สำหรับถือเวลาถ่วง หากคันท่วมนี้ทำจากไม้ไผ่แต่ปัจจุบันนิยมทำร่วมจากไม้เนื้ออ่อนซึ่งจะกลึงคันท่วมสำหรับถือได้อย่างเหมาะสมมือพอดีโดยไม่ต้องใช้หวายพันอีก

วิธีการทำโครงร่วม

โครงร่วมประกอบด้วยส่วนต่างๆ และกรรมวิธีการผลิต ดังนี้

- หัวและคันท่วมของร่วม
- หมง
- ค้ำและซี่กลอน
- คันท่อหรือค้ำม
- ปลอกลาน

หัวและคันท่วมของร่วม นิยมทำจากไม้เนื้ออ่อนหลายชนิดได้แก่ ไม้ชุมเห็ดเทศ หรือที่เรียกภาษาพื้นเมืองว่า ไม้ส้มเห็ด แต่ปัจจุบันไม้ชนิดนี้กลายเป็นไม้หวงห้ามจึงมีการนำไม้เนื้ออ่อนชนิดอื่นมาทดแทน เช่น ไม้จิว ไม้งาว ไม้กระท้อน การทำหัวและคันท่วมของร่วมนั้นใช้วิธีกลึง ซึ่งแต่ก่อนใช้เครื่องมือแบบโบราณ เรียกว่า เครื่อง โยก อันประกอบด้วยอุปกรณ์ คือ มีดกลึงค้ำมยาว เหล็กคอรองแท่นกลึง ราวไม้ไผ่ เชือก คันท้ายบ เหล็กยึดค้ำม ไม้ สว่านมือ ซึ่งเครื่องมือโบราณแบบนี้จะใช้แรงงานคนในการเหยียบโยกเป็นสำคัญ แต่ในภาวะปัจจุบันได้มีการนำเอากระแสไฟฟ้ามาช่วยในการผลิตให้รวดเร็วยิ่งขึ้น และประหยัดแรงงานมากขึ้นสำหรับการผลิต สำหรับกรรมวิธีในการกลึงหัวร่วมนั้น จะใช้ไม้ที่จะกลึงตัดเป็นท่อนๆ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3-5 นิ้ว ยาวประมาณ 5-8 นิ้ว กลึงเป็นรูปทรงกระบอก นำไปเจาะรูตรงกลางสำหรับสอดใส่ค้ำมร่วมด้วยสว่านมือและผ่าซี่รอบๆ สำหรับสอดใส่ซี่ร่วม

ภาพที่ 9 หัวและตุ้มร่ม

การทำตุ้มร่ม ใช้ไม้กลึงเป็นทรงกระบอกและเจาะรูกลางเพื่อสอดค้ำร่มและผ้าโดยรอบ สำหรับใช้ซี่กลอน และทำรอยบากด้านบนเพื่อสอดเส้นค้ำระหว่างตุ้มและซี่ การเปลี่ยนแปลงใน ส่วนของตุ้มคือ การลดขนาดจำนวนซี่กลอนลงเพื่อความรวดเร็วในการผลิตและสามารถประหยัด วัสดุได้มากขึ้น

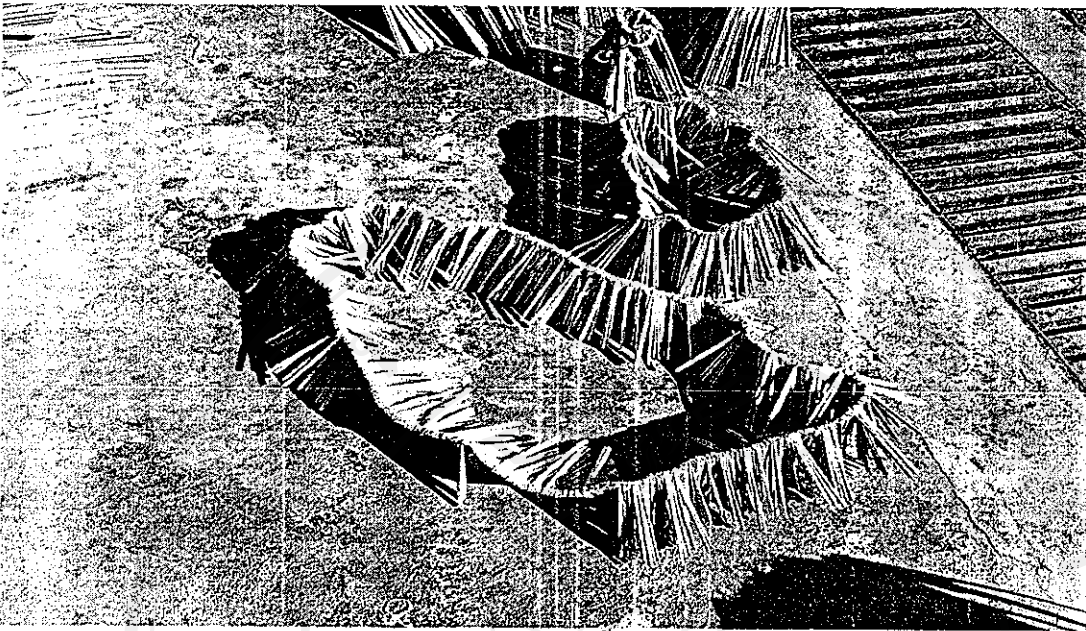
หมง เป็นส่วนประกอบสำหรับตกแต่งประกอบด้านบนของร่ม หลังจากประกอบค้ำร่ม เสร็จแล้วและมีความสำคัญในการป้องกันน้ำฝนไหลรั่วซึมสู่ค้ำร่ม ทั้งช่วยก่อเกิดความสวยงามแก่ ร่ม กรรมวิธีการทำหมงนั้น จะนำไม้ที่จะใช้กลึงตัดเป็นท่อนๆ เส้นผ่าศูนย์กลางยาวประมาณ 3-5 นิ้ว ยาว 5-8 นิ้ว นำมาเจาะรูตรงกลางและนำมาตกแต่งให้เป็นทรงกระบอกผิวเรียบอีกครั้ง จึงนำเข้า เครื่องกลึงเพื่อกลึงเป็น หมง รูปทรงที่ต้องการ สำหรับรูปทรงของหมงนั้นจะขึ้นอยู่กับประเภทของ ร่มเป็นสำคัญ เช่น ร่มผ้าแพร นิยมใช้หมงรูปทรงหัวกลมเจาะรูกลางทะลุทั้งสองด้าน ด้วยว่าร่มผ้า แพร่นั้นจะใช้เพียงป้องกันแสงแดด หมงจึงใช้เพียงตกแต่งให้สวยงาม ส่วนร่มจีนหมงจะเป็นรูปทรง ฐานกลมปลายรีดคล้ายบาตรคว่ำ เจาะรูเพียงด้านเดียว มีประโยชน์ในการป้องกันไม่ให้น้ำฝน รั่วไหลลงมายังค้ำด้านล่าง สำหรับร่มโบราณนั้นรูปแบบของหมงจะเพิ่มความสวยงามวิจิตรมาก ขึ้น มีการตกแต่งลวดลายประกอบมักจะเป็นฐานกลมเจาะรูเพียงด้านเดียว ร่มโบราณนั้นหมง สามารถบ่งบอกสถานภาพของผู้เป็นเจ้าของร่มได้ เช่น ร่มสำหรับพระสงฆ์ หรือเจ้านาย หัวร่มจะ เป็นทรงสูงลวดลายจะวิจิตรกว่าคนทั่วไป ขณะเดียวกันหมงก็มีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นเช่นจากเดิม หมงจะทำจากแผ่นทองเหลืองตอนหลังประสพเงื่อนไขการเป็นประจูล่อฟ้าจึงพัฒนาขึ้นใหม่โดยใช้

ไม้เนื้ออ่อนแทนและการค้นหารูปแบบที่เหมาะสมกับร่มและการใช้งานในส่วนของหมงที่ทำจาก ไม้ก็มีการทดลองในหลายรูปแบบเพื่อความเหมาะสมกับการใช้งาน

ภาพที่ 10 การทำหมง

ก้านและซี่กลอน เป็นส่วนประกอบที่ทำจาก ไม้ไผ่บง เพราะมีความเหนียวทนทาน และสวยงามกว่าไม้ไผ่ประเภทอื่น กระบวนการทำซี่หรือก้านนั้นจะนำไม้ไผ่มาตัดเป็นท่อนๆ ตามขนาดของ ก้านหรือซี่กลอน ขูดผิวภายนอกออกและลอกเยื่อขาวภายในออก นำไปแช่น้ำหนึ่งคืนเพื่อให้เกิดกลิ่น ซึ่งจะป้องกันมอดหรือแมลงที่จะเจาะทำลายเนื้อไม้ นำไม้มาผ่าย่อยลงเป็นชิ้นขนาดเล็ก นำมาเหลา ให้ได้รูปแบบซี่กลอน คือ เหลาให้ปลายด้านหนึ่งเรียวตรงและจะผ่ากลางส่วนโคนด้วยสว่านมือ เพื่อสอดใส่เส้นด้ายร้อยยึด โครงของก้านที่เรียกว่า การผ่านจ้องส่วนของก้านนี้จะนำไปสอดใส่กับด้าม และซี่กลอนและรัดยึดด้วยเส้นด้าย การร้อยเส้นด้ายประกอบโครงร่มนั้นหรือที่เรียกว่าการผ่านจ้อง จะใช้เส้นด้ายพันเข้าไปในช่องรูของด้ามและหัว โดยส่วนด้ามจะหงายขึ้นและใช้ก้านสอดใส่ตามช่องที่ทำไว้จึงใช้เส้นด้ายมัดให้แน่น ส่วนหัวนั้นนำมาคว่ำสอดใส่ซี่กลอนที่ทำไว้ การทำสอดด้ายนั้นเมื่อ สมัยก่อนจัดว่าเป็นส่วนหนึ่งในการประชันความสวยงามปราณีตของร่มว่าเป็นอย่างไร ในร่มคันที่มีการเจาะรูและทำลวดลายสำหรับการสอดเส้นด้ายที่งดงามปรากฏเป็นรูปต่างๆ จะถือว่าเป็นที่มีความสวยงามและมีราคาแต่ในปัจจุบันความริบเร่งในการผลิตได้มองข้ามความสำคัญดังกล่าว ดังนั้นเงื่อนไขของการเจาะรูจึงเป็นเพียงเพื่อยึดรัดโครงเท่านั้น

ภาพที่ 11 คำและซี่กลอน

คำหรือคันถือ มักนิยมทำจากไม้ไผ่ขนาดเล็กและไม้ปิวเพราะสวยและมีราคาถูกโดยจะนำไม้มาเหลาให้ได้ลักษณะที่ต้องการจากนั้นจึงนำไปฝังน้ำหรือสักร้อมซึ่งใช้สำหรับการปิดเปิดร้อม โดยสำหรับร้อมขนาดเล็กนั้นจะใช้ไม้ที่ทำจากสปริงเหล็ก ส่วนร้อมขนาดใหญ่จะใช้ไม้ไผ่ นำมาเหลาเป็นรูปทรงสามเหลี่ยมคล้ายสวิทช์ไฟสองด้านนำไปสอดใส่ในช่องที่เจาะบริเวณด้านบนและใช้ตะปูตอกติด

ปลอกถาน จะเป็นศูนย์รวมระหว่างหัวร้อม คันถือและซี่กลอนร้อม ทำหน้าที่เป็นตัวเคลื่อนย้ายขึ้นและลงเวลาทางหรือหุบทำจากใบถานตัดเป็นชิ้น ให้กว้างและยาวตามขนาดที่เหมาะสมกับหัวร้อมแล้วพันรอบหัวร้อมให้เชื่อมระหว่างซี่กลอนกับหัวร้อมพันรอบอีกทีด้วยกระดาษสาทากาวหลายๆ ชั้น

วิธีการหุ้มร้อม

การหุ้มร้อม เป็นการนำเอาโครงร้อมที่จัดเสร็จแล้วมาหุ้มด้วยวัสดุที่ต้องการ เช่น ผ้าต่วน ผ้าแพร กระดาษจีนหรือกระดาษสาชั้นตอนของการทำจะนำโครงร้อมที่ประกอบเสร็จแล้วนำมาใส่ด้ามตำรอง และนำมาจัดช่องระหว่างซี่ก่อนให้มีช่องว่างที่เหมาะสมจากนั้นพันรัดด้วยเส้นด้ายที่มีความเหนียวพอประมาณการพันด้วยเส้นด้ายนั้นแต่เดิมนิยมพันรัดประมาณ 5-10 รอบแต่ปัจจุบันคงเหลือเพียง 2-3 รอบเพื่อความสะดวกรวดเร็วและประหยัดเมื่อจัดโครงร้อมได้ตามต้องการแล้วจึงนำมาหุ้มด้วยวัสดุที่ต้องการและแยกตามประเภทของร้อม เช่น

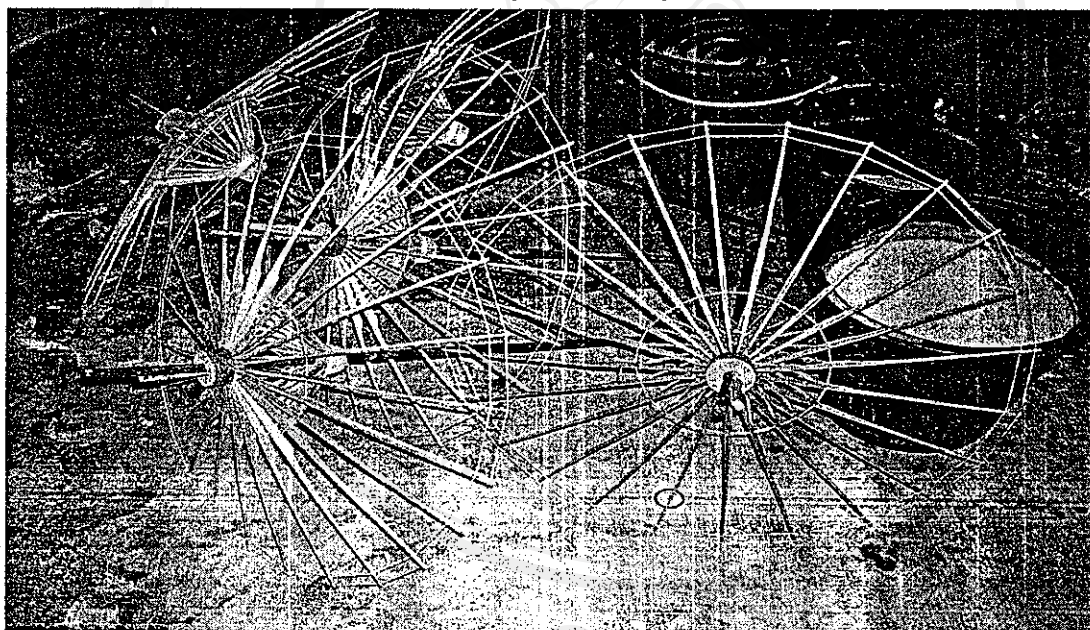
การหุ้มด้วยกระดาษจีน วัสดุสำคัญคือ กระดาษจีน กระดาษสาขนาดบาง โดยนำแป้งเปียกซึ่งทำจากแป้งต้มเคี่ยวผสมยางจากผลของตะโกที่ได้จากการนำผลตะโกมาทุบให้ละเอียดนำไปต้อง

ทิ้งไว้ 3 เดือน จึงนำออกมาใช้ น้ำตะโกมีคุณสมบัติพิเศษนอกจากจะทำให้แป้งมีความเหนียวใช้ยึดติดกับวัสดุที่ใช้คลุมได้สนิทดียิ่งขึ้นยังช่วยกันแดดฝนและให้เกิดผิวที่เรียบของร่มขั้นตอนการทำใช้น้ำแป้งเปียกทาโครงร่มให้ทั่วและปิดทับด้วยกระดาษสาขนาดบางอีก 2 ชั้นและปิดทับด้วยกระดาษจีน นำออกผึ่งแดดและทาทับอีกครั้งด้วยแป้งเปียกผสมน้ำตะโกจึงนำไปผึ่งให้แห้ง

การหุ้มร่มโบราณกรรมวิธีการทำเหมือนกับร่มกระดาษจีนหากแต่ใช้กระดาษสาแทนกระดาษจีน การหุ้มร่มผ้าแพรหรือผ้าดวน จะนำร่มที่จัดโครงเรียบร้อยแล้ว นำมาตากเวลาเท็กซ์ให้ทั่ว และปิดหุ้มด้วยผ้าแพรหรือผ้าดวน ตกแต่งผ้าให้ปิดทับอย่างสนิทแล้วจึงนำออกผึ่งแดดให้แห้ง

การลงร่ม

เป็นขั้นตอนที่สำคัญ เพราะเป็นส่วนสำคัญในการที่จะจัดซี่กลอนให้เรียบตรง ทำให้ร่มไม่โก่ง การลงร่มต้องใช้การฝึกฝนความชำนาญโดยการทำนั้นจะใช้ร่มที่หุ้มแห้งแล้วมาจัดซี่ร่มและซี่กลอนให้เรียบตรงและสวยงาม ใช้เส้นเชือกผูกมัดไว้ให้อยู่ตัว จากนั้นจึงนำออกไปตกแต่งเพิ่มเติม

ภาพที่ 12 การลงร่ม

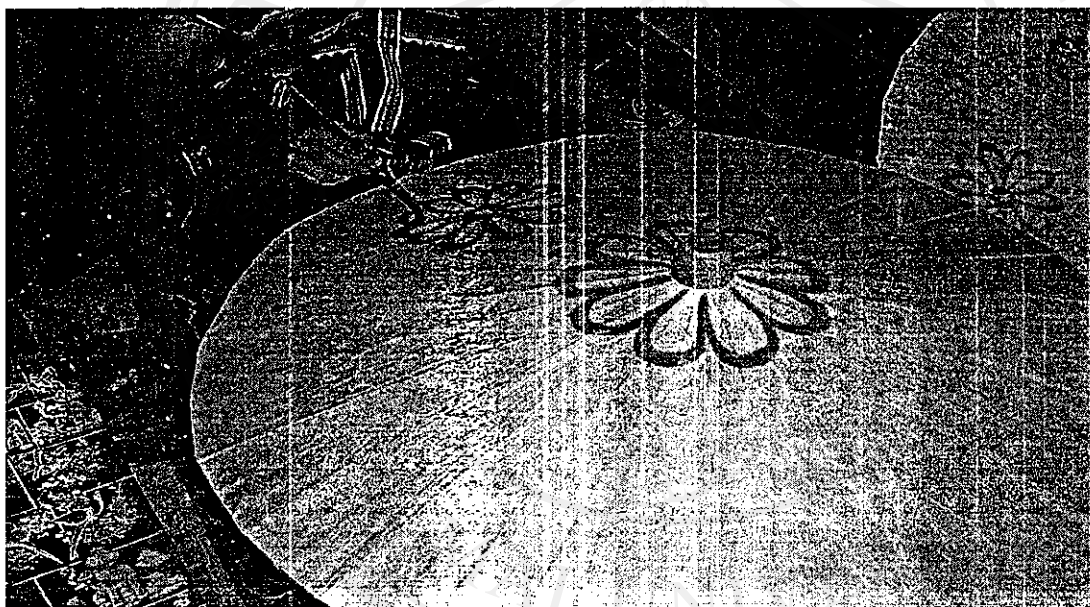
การลงน้ำมันร่ม

ร่มที่จะใช้ลงน้ำมันจะเป็นร่มกระดาษจีนและร่มโบราณ โดยน้ำมันที่ใช้ลงนั้นเรียกว่า น้ำมันมะมือ หรือน้ำมันตั้งอ้ว วิธีการลงน้ำมันนั้นสำหรับร่มโบราณที่ต้องเดิมสีร่มจะใช้ฝู้นสีแดง เคี้ยวผสมกับน้ำมันมะมือ และน้ำมันก๊าด แล้วนำไปทาทับกระดาษร่มประมาณ 3 รอบ จะได้ร่มสีแดง ซึ่งต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงจากสีฝู้นเป็นสีน้ำมันสีต่างๆ เช่นสีน้ำเงิน เขียว แดง เมื่อสีพื้นแห้งดีแล้วจึงนำไปแต่งสีดาบริเวณก้านร่มเรียกว่า กักสันร่ม ฉะนั้นร่มจึงมีสีพื้นและเส้นลายสีดา

ส่วนร่วมกระดาษจีนนั้นก่อนที่จะนำมาเคลือบน้ำมันจะนำไปชุบน้ำมันโซล่าเพื่อช่วยให้การเคลือบน้ำมันกระจายอย่างสม่ำเสมอจากนั้นจึงนำมาเคลือบน้ำมัน 2-3 ครั้งประโยชน์ของการลงน้ำมันหรือเคลือบน้ำมันนั้นเพื่อป้องกันฝน

การเขียนลวดลายบนร่ม

การเขียนลวดลายบนร่มเริ่มจากการที่ร่มบ่อสร้างได้รับความนิยมจากคนทั่วไปและได้มีชาวบ้านจากตัวเมืองเชียงใหม่ที่อพยพหนีสงครามโลกครั้งที่ 2 มาอาศัยในบ้านบ่อสร้าง และไม่ได้ย้ายกลับหลังสงครามจึงนำเอา ร่มผ้าแพร ผ้าต่วน และร่มกระดาษสา มาทดลองเขียนลวดลายปรากฏว่าได้รับความนิยมจากผู้ซื้อจึงได้มีการพัฒนาการเขียนลวดลายสืบต่อเรื่อยมาจากลวดลายดอกกุหลาบ รูปวิวและรูปอื่นๆ

ภาพที่ 13 การเขียนลายบนร่ม

3.3.5 วิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของการผลิตร่มบ่อสร้าง

การทำร่มพื้นเมืองของชาวบ้านบ่อสร้าง มีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นเพื่อความงดงามและคงทนมากขึ้นจากเดิมการทำเคลือบร่มจะใช้น้ำมันยางได้เปลี่ยนเป็นน้ำมันมะมือซึ่งมีความทนทานและเพิ่มความเหนียวนุ่ม อีกทั้งยังจับกับสีฝุ่นที่เรียกว่า หาง ได้อย่างดีอีกด้วย จากการทำร่มกระดาษได้ปรับเปลี่ยนเป็นร่มที่ทำจากผ้าขึ้น โดยเกิดจากการที่ชาวบ้านได้ไปเรียนรู้การทำร่มผ้าของชาวบ้านแม่วาง อำเภอสันป่าตอง ซึ่งมีการทำร่มเหมือนกันแต่ทำร่มผ้าและร่มกระดาษ โดยนำเข้ามาจำหน่ายในเมืองเชียงใหม่เช่นกันและจากการแลกเปลี่ยนงานกันทำให้บ้านบ่อสร้างสามารถผลิตร่มผ้าขึ้นจำหน่ายอีกประเภทหนึ่งจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2484 นายจำรูญ สุทธิวัฒน์ สหกรณ์จังหวัดเชียงใหม่ได้ชักชวนชาวบ้านในหมู่บ้านให้รวมกลุ่มกันจัดตั้งสหกรณ์ของผู้ผลิตร่มขึ้นเรียกว่า

“สหกรณ์ผู้ทำร่มบ่อสร้างจำกัดสินใช้” (ปัจจุบัน คือ กลุ่มสหกรณ์ร่มและหัตถกรรมผลิตภัณฑ์ไม้บ่อสร้าง จำกัด เลขที่ 94 หมู่ 3 บ้านบ่อสร้าง) เป็นการรวมกลุ่มทำงานร่วมกันของชาวบ้านได้ปรับปรุงประยุกต์ขนาดของรูปแบบของร่มให้มีหลากหลายขนาดมากขึ้น โดยได้ทำทั้งร่มผ้าและร่มกระดาษ ทั้งยังมีการนำเอาสีน้ำมันเข้ามารวมในการทาสีร่ม โดยใช้แทนสีฝุ่นและผสมกับน้ำมัน มะพร้าว ทำให้ได้รับความนิยมมากทั้งยังมีสีสันทันที่หลากหลายนมากขึ้น เช่น สีแดง เหลือง น้ำเงิน และเขียว

ประมาณปี พ.ศ. 2500 สำนักงานส่งเสริมอุตสาหกรรมได้ให้การสนับสนุนการทำร่ม(การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2525) โดยการแนะนำกรรมวิธีการทำกระดาษสาสำหรับการทำร่มแบบใหม่ที่ใช้เฟรมเหล็กแทนพิมพ์ผ้าแบบเดิม ซึ่งก็ได้รับการยอมรับนำไปใช้จากชาวบ้านจากนั้นร่มเริ่มเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมมากขึ้น จึงเกิดการออกแบบร่มให้มีความงดงามมากขึ้น โดยการนำสีมาแต่งเติมสีสันทันจากการวาดเป็นรูปดอกไม้ลงบนร่ม การวาดร่มในสมัยนั้นจะนิยมวาดเป็นรูปดอกไม้หลายและเริ่มพัฒนาเป็นภาพวิวหรือภาพอื่นๆ ตามลำดับ การวาดภาพลงบนร่มนี้เกิดจากการที่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวเมืองได้อพยพย้ายหนีภัยสงครามเข้าไปอาศัยอยู่ในหมู่บ้านบ่อสร้างเป็นจำนวนมาก ภายหลังจากสงครามคนกลุ่มนี้ไม่ได้อพยพกลับ และให้ความสนใจในสินค้าร่มที่เริ่มกลายเป็นแหล่งอาชีพและรายได้ของครัวเรือน จึงได้นำร่มที่ชาวบ้านทำขายนั้นมาวาดลวดลายตกแต่งก็ปรากฏว่าได้รับความนิยมมาก จึงเริ่มก่อเกิดร่มในรูปแบบของการเขียนลวดลายต่างๆ ขึ้น ซึ่งต่อมา ร่มบ่อสร้างได้ กลายเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของท้องถิ่นและกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวจนเป็นที่สนใจและนิยมแวะชม เพราะความสำคัญของการที่เป็นสินค้าที่ผลิตจากแรงงานของคนไม่ใช้เครื่องจักร โดยเฉพาะชาวต่างประเทศนั้นให้ความสนใจมาก ประกอบกับการที่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้การสนับสนุนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ในปี พ.ศ. 2518 ชื่อเสียงของร่มบ่อสร้างปรากฏเด่นชัดต่อชาวต่างประเทศเมื่อประเทศไทยเข้าร่วมการจัดนิทรรศการการท่องเที่ยวโดยการจัดแสดงการวาดร่มพื้นเมือง ที่ ลอสแอนเจลิส สหรัฐอเมริกา ทั้งยังผลให้ประเทศไทยได้รับรางวัลชนะเลิศในการจัดแสดงอีกด้วยซึ่งส่งผลต่อการท่องเที่ยวของประเทศและหมู่บ้านบ่อสร้างให้เป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมในการที่จะเข้ามาท่องเที่ยวมากขึ้นและต่อมาในปี พ.ศ.2519 บ้านบ่อสร้างได้รับความนิยมอย่างมากจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยได้เริ่มมีการวางแผนพัฒนาบ่อสร้างเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัฒนธรรมจึงมีการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยว โดย Netherlands Institute of Tourism Development Consultants และบริษัท SGA-Na Thalang ผลของการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของบ้านบ่อสร้างทำให้ได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวในอันดับต้นๆ และในวันที่ 10-12 ธันวาคม 2525 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เริ่มแนวคิดการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวบ้านบ่อสร้าง โดยการจัดงานเทศกาลร่มขึ้นเป็นครั้งแรก การจัดงาน

ดังกล่าวได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวและการให้ความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดีและสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2525)

ข้อค้นพบจากการศึกษา

หมู่บ้านบ่อสร้างเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่ตั้งขึ้นมาแล้วประมาณ 200 ปี จึงเป็นหมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์กันในกลุ่มเครือญาติมาตั้งแต่ในอดีต มีที่มาของชื่อหมู่บ้านที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคนในหมู่บ้านที่ร่วมแรงร่วมใจกันขุดบ่อน้ำเพื่อแก้ไขปัญหาความแห้งแล้งในหมู่บ้านแสดงให้เห็นถึงความรักสามัคคีกันมาตั้งแต่อดีต เศรษฐกิจของหมู่บ้านในอดีตการประกอบอาชีพชาวบ้านจะทำการเกี่ยวกับการเกษตรและจะสามารถเพาะปลูกได้เฉพาะการทำนาตามฤดูกาลในฤดูฝนเท่านั้นและเมื่อชาวบ้านว่างเว้นจากการทำนา ชาวบ้านจึงได้ทำการผลิตธัญพืชเมืองเพื่อใช้งานและเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง โดยในอดีตนั้นชาวบ้านมีการใช้จ่ายแบบสังคมชนบททั่วไปไม่มีการแข่งขันทางการค้าขายอยู่กันแบบอาศัยซึ่งกันและกัน แต่เนื่องจากปัจจุบันกระแสการพัฒนาในหลายด้านได้แผ่เข้าสู่ชุมชนและมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตและวิถีชีวิตของชาวบ้าน งานอาชีพของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปจากอาชีพภาคเกษตรกรรมและการผลิตธัญพืชเมืองที่เป็นอาชีพเสริมของแต่ละครัวเรือนได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การประกอบอาชีพที่หลากหลายขึ้น เช่น การค้าขาย การประกอบอาชีพรับจ้างและการทำงานภายนอกท้องถิ่น

ด้วยเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจทำให้ปัจจุบันราคาที่ดินของหมู่บ้านบ่อสร้างมีราคาสูงถึงไร่ละประมาณ 15 ล้านบาทตามราคาประเมินของสำนักงานที่ดินและยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งน่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านดั้งเดิมขายที่ดินของตนเพื่อนำเงินไปซื้อที่ดินเป็นที่อาศัยในแหล่งอื่นและนำเงินส่วนที่เหลือไปใช้จ่ายในสิ่งที่ต้องการ ดังนั้นสภาพปัจจุบันของบ้านบ่อสร้างจึงมีผู้คนหลากหลายทั้งผู้ที่อยู่อาศัยดั้งเดิมและผู้ที่ย้ายถิ่นฐานมาจากถิ่นอื่น

ธัญพืชเมืองเป็นหัตถกรรมที่มีประวัติความเป็นมายังไม่แน่ชัดว่าได้รับการถ่ายทอดมาจากแหล่งใดอย่างแท้จริงแต่คาดว่าการทำงานน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากประเทศพม่า ส่วนการผลิตธัญพืชเมืองในอดีตเป็นการผลิตที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของลักษณะทางปราณีตศิลป์และเน้นที่ประโยชน์การใช้งานจากนั้นเมื่อความต้องการของผู้บริโภคเปลี่ยนไปลักษณะการผลิตจึงต้องโน้มเอียงตามทั้งทางด้านรูปแบบลักษณะทางปราณีตศิลป์และการใช้ประโยชน์

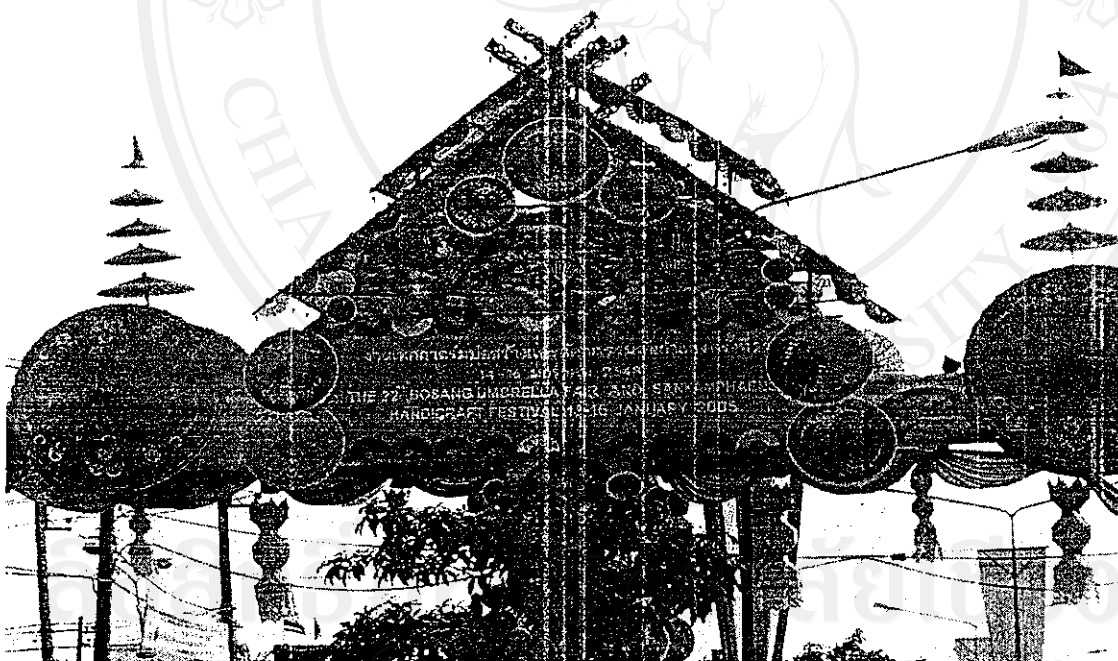
วิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของการผลิตธัญพืชเมือง เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2484 โดยนาย จำรูญ สุทธิวัฒน์ สหกรณ์จังหวัดเชียงใหม่ได้ชักชวนชาวบ้านในหมู่บ้านให้รวมกลุ่มกันจัดตั้งสหกรณ์ของผู้ผลิตธัญพืชเมืองเรียกว่า **“สหกรณ์ผู้ทำธัญพืชเมืองจำกัดสินใช้”**

ประมาณปี พ.ศ. 2500 สำนักงานส่งเสริมอุตสาหกรรมได้ให้การสนับสนุนการทำธัญพืชเมือง โดยการแนะนำกรรมวิธีการทำธัญพืชเมืองสำหรับการทำแบบใหม่ที่ใช้เฟรมเหล็กแทนพิมพ์ผ้า

แบบเดิม ซึ่งก็ได้รับการยอมรับนำไปใช้จากชาวบ้านจากนั้นเริ่มเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมมากขึ้น จึงเกิดการออกแบบร่วมให้มีความงดงามมากขึ้น

ในปี พ.ศ. 2518 ชื่อเสียงของร่มบ่อสร้างปรากฏเด่นชัดต่อชาวต่างประเทศเมื่อประเทศไทยเข้าร่วมการจัดนิทรรศการการท่องเที่ยว โดยการจัดแสดงการวาดร่มพื้นเมือง ที่ ลอสแอนเจลิส สหรัฐอเมริกา ทั้งยังผลให้ประเทศไทยได้รับรางวัลชนะเลิศในการจัดแสดงอีกด้วยซึ่งส่งผลต่อการท่องเที่ยวของประเทศและหมู่บ้านบ่อสร้างให้เป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมในการที่จะเข้ามาท่องเที่ยวมากขึ้นและต่อมาในปี พ.ศ. 2519 บ้านบ่อสร้างได้รับความนิยมอย่างมาก

วันที่ 10-12 ธันวาคม 2525 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เริ่มแนวคิดการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวบ้านบ่อสร้าง โดยการจัดงานเทศกาลร่มขึ้นเป็นครั้งแรก การจัดงานดังกล่าวได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวและการให้ความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดีและสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 14 งานเทศกาลร่มบ่อสร้างในปัจจุบันครั้งที่ 22